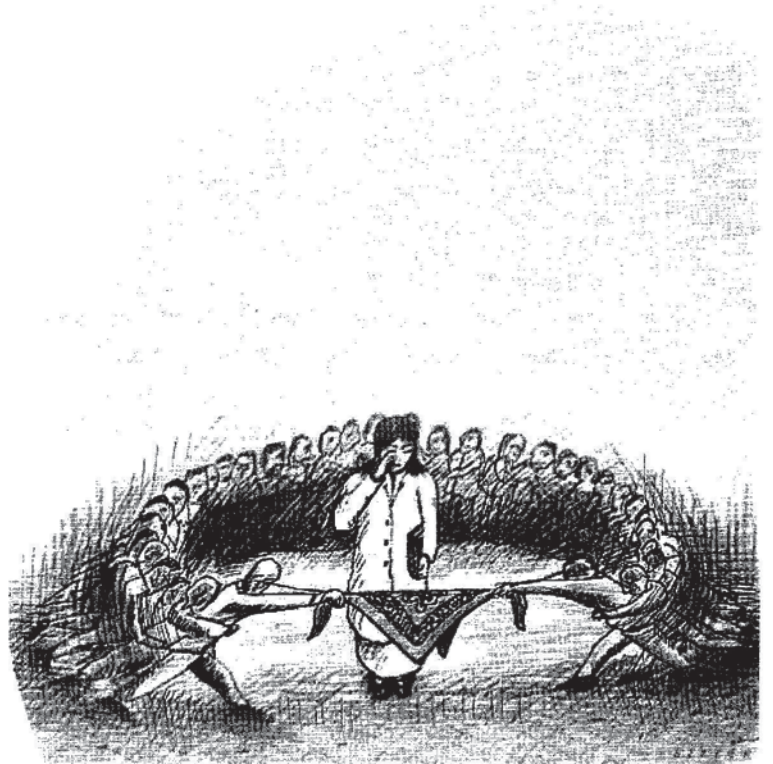

BİLAL SAMBUR

Doç. Dr., Din ve Hürriyet Araştırmaları Merkezi Direktörü

İslam ve liberalizm arasındaki ilgi ve ilişki konusunda şimdiye kadar doyurucu ve ciddi tartışmalar yapılmamış ve düşünceler üretilmemiştir. Günümüzde İslam'ı bir din olmanın ötesinde totaliter bir toplum düzeni ve siyasi ideoloji olarak düşünenlerin liberalizmi reddetmeyi ve İslam'ın arkasına sığınarak onu aşağılamayı dinî bir zaruret düzeyinde ele almaları, liberalizm ve İslam arasındaki ilişkiyi konuşmamızı imkânsızlık derecesinde zorlaştırmıştır. İslam'ı otoriter ve totaliter bir toplum projesi ve devlet düzenine indirgeyenler, liberalizmi din karşıtlığı ve dinsizlikle özdeşleştirmek konusunda özellikle çaba sarf etmektedirler.¹ Liberalizmin 'dinsizlik' olarak gösterilmesi, ya da 'dinden özgürleştirme projesi' ya da 'bireyi Tanrı'nın yerine koyan ateist bir -izm' olarak gösterilmesindeki esas amaç, Müslüman düşüncesini mümkün olduğunca liberal düşünce geleneğine yabancılaştırmaktır.²

Müslümanların liberal düşünce geleneğiyle karşılaşmasını istemeyen İslamizm akımı kadar kökü çok daha eskilere giden bir başka etken de İslam ve liberalizm arasında ilişki ve ilginin ne olduğunu tar-

tışmamızı olumsuz yönde etkilemiştir. Liberalizmin düşünce dünyasını anlamakta Müslüman zihin yapısı büyük bir zorluk çekmektedir. Modern Müslüman düşüncesinde liberal geleneği anlamaya, okumaya ve takip etmeye yönelik ciddi ve sistematik bir yönelim görülmemektedir. Liberal düşüncenin fikir ve kavram dünyası konusunda ciddi kavrama ve okuma faaliyetine girişmek yerine, Müslüman zihin yapısının önemli bir bölümünde liberal kavram ve fikirlerle karşı reaksiyoner ve yargılayıcı olarak niteleyebileceğimiz olumsuz bir tutumun geliştirilmiş olduğunu bir tespit olarak ifade edebiliriz. Birey, özgürlük, çoğulculuk, özel mülkiyet, hak ve sınırlı devlet gibi liberal düşüncenin anahtar kavramları, Müslüman zihninde İslam dışı kavramlar muamelesi görmekte ve onların ahlâkdışı, günah kavramlar olarak sunulmasına özen gösterilmektedir. Bu kavramların teolojik öneminin ve değerinin Müslüman düşüncesinde

İslam'ı otoriter ve totaliter bir toplum projesi ve devlet düzenine indirgeyenler, liberalizmi din karşıtlığı ve dinsizlikle özdeşleştirmek konusunda özellikle çaba sarf etmektedirler. Liberalizmin 'dinsizlik' olarak gösterilmesi, ya da 'dinden özgürleştirme projesi' ya da 'bireyi Tanrı'nın yerine koyan ateist bir -izm' olarak gösterilmesindeki esas amaç, Müslüman düşüncesini mümkün olduğunca liberal düşünce geleneğine yabancılaştırmaktır.

derinlikli ve tatmin edici bir şekilde ele alınmaması ve onların teolojik ajandanın baş konuları olmayışı, İslam düşüncesi adına büyük bir şanssızlıktır. Kolektivizmin derin kök saldığı Müslüman coğrafyada özgürlükçü düşünceye antipati ve düşmanlık yaratmak çok kolaydır, ancak özgürlüğü asli değer olarak merkeze alan anti-kollektivist çabalar ise maalesef çok azdır.

İslam ve liberalizm tartışmasında unutulmaması gereken iki temel nokta vardır. Her şeyden önce İslam bir din, liberalizm ise bir ideolojidir. İslam, insanların Allah'a 'teslim olması'nı ifade ederken, liberalizmdeki 'liberal' ifadesi bireysel özgürlüğü ifade etmektedir. İslam'ın 'ilahi,' liberalizmin ise 'beşeri' olduğunu söyleyerek, ikisinin bir araya gelmeyeceğini iddia etmek, her ne kadar ilk bakışta makul gö-

züküyorsa da, bu düşünüş biçimi Tanrı adına bazıların diğer insanlara üstünlük ve hükmetme hakkı olduğunu ima etmektedir. Bu mukayese biçimi, ilahi olanın beşeri olandan daha üstün olduğuna ve beşeri olanın 'batıl' olduğu şeklindeki bir zihinsel arka plana dayanmaktadır. Halbuki her beşeri olan mutlak olarak ilahi olanla çatışmak zorunda olmadığı gibi, ilahilik adına konuşanın da gene insan olduğunu unutmamak lâzımdır. Kur'an dışında İslam'da da bütün dinî gelenek, insan yapımıdır. İnsan yapımı olan Müslüman düşünce geleneğinin, gene insan yapımı olan liberal düşünce ile ilişki kurması kadar doğal bir şey yoktur. İlahilik-beşerilik zıtlığı temelinde ileri sürülen bu argüman, liberal düşünce ile Müslüman düşünce arasında kapıları kapatmaktan, yapay ama tehlikeli bir çatışma yaratmaktan başka bir işe yaramamaktadır. İslam ve liberalizm arasında bazı benzerlikler olmasına rağmen, hiçbir şekilde İslam'ı liberalizme, liberalizmi İslam'a indirgemek doğru değildir.³

İkinci olarak, İslam bir din olarak uhrevi ve dünyevi, bireysel ve sosyal şeklinde bir ayırım yapmabilir. Ama farklı düşünceleri, inançları, değerleri barışçıl ve çoğulcu bir şekilde bir arada yaşamalarının bu dünyadaki siyasi şartlarını ve ortamını hazırlamak isteyen politik bir ideoloji olan liberalizm, uhrevi olanla ilgilenmek zorunda olmadığı gibi, bu dünyaya dair birtakım modeller ortaya koyabilir. Hem uhrevi hem dünyevi, hem bireysel hem sosyal olanla din olarak ilgilenen İslam da insanların manevi ve anlam dünyalarına rehberlikte bulunabilir, ancak din olarak İslam'ın insanların politik hayatlarını yönetmek gibi bir zorunluluğu olmadığını da unutmamak lâzımdır.

İslam ve liberalizmi yüzde yüz birbirine uyumlu ya da karşıt hale getirmek için zorlamalarda bulunmaya da gerek yoktur. İslam ve liberalizm tek bir tanımla sınırlanabilecek homojen gelenekler değildirler. İkisi de kendi içinde çoğulculuğu barındıran, farklı İslam ve liberalizm anlayışlarına imkân veren, uzun geçmişleri olan dinî ve entellektüel geleneklerdir. Müslüman geleneği, kendi içinde hem liberal hem totaliter unsurları barındıran kompleks bir birikimdir. O gelenekten liberalizm çıkartılabileceği gibi çok kolay anti-liberalizm de çıkartılabilir. İslam'dan liberalizmin ya da totaliteryenizmin çıkartılması tamamen koşullara ve aktörlere bağlıdır.

İslam ve liberalizm arasındaki ilişkiye bakış açısı, büyük ölçüde hangi İslam yorumuna ya da hangi liberal ekole göre sorularına verilecek cevaplar çerçevesinde değişiklik göstermektedir. İslam ve Müslüman arasında, metinde yazan ile tecrübe edilen arasındaki farkın nasıl olduğunu, dinin 'dindarlık' şeklinde nasıl yaşayış şekline dönüştüğünün ortaya konulması kolay bir iş değildir. Ancak İslam ve liberalizm tartışmasını yaparken insanlara karşı 'ya Müslüman olacaksın, ya liberal' şeklinde dayatmacı ve otoriter bir tavır sergilemenin yanlış olduğunu düşünüyorum. Bireyler, liberalizm uğruna Müslümanlıklarını feda etmek zorunda olmadıkları gibi, Müslüman olmak için de liberalizmden vazgeçmek zorunda değildirler.

İslam ve liberalizm, birey ve toplumun farklı düzenlerdeki anlam, değer ve düşünce ihtiyaçlarını karşılayan iki gelenektir. Liberalizmin bireyin dinî ihtiyaçlarını tatmin etmek gibi bir görevi olmadığı gibi, İslam'ın da insanın siyasi ihtiyaçlarını tatmin etmesine gerek yoktur. Bireyler farklı ihtiyaçlarından dolayı hem liberalizmden hem İslam'dan beslenebilirler. Liberalizm ve İslam'ın bireyin hayatında nasıl yer alacağına bireyin kendisi karar vermelidir. Dışarıdan dayatmalar yoluyla birey, ikisi arasında tek bir tercih yapmaya zorlanmamalıdır. İnsanlar, hiçbir şekilde dinî ve özgürlükçü değerlerini paranteze alma ya da reddetme gibi durumlarla yüz yüze bırakılmamalıdır. İslam ve liberalizm arasında kurulacak ilişkinin niteliği, bireyin özel değerlendirmesine terk edilmelidir.

İslam düşüncesi ve liberal düşünce arasında bir iletişim ve etkileşimin olması doğaldır. Sorun, İslam'ın liberalizmle olan uyumluluğu ya da karşıtlığı değil, bu sorun üzerinde düşünen bir Müslümanın zihin yapısının 'illiberal'⁴ olup olmamasıyla ilgilidir. Biz bu bağlamda İslam ve liberalizmi uzlaştırmak ya da zıtlıştırmak yerine, ikisi arasındaki ilişki ve ilgiye dair düşüncelerimizi özgürlükçü açıdan ifade ediyoruz.

İslam ve liberalizm arasında uyum ya da uyumsuzluk ilişkisi kurmaktan daha önemli olan şey, her ikisine de özgürce ve sorgulayıcı açıdan bakabilmektir. Müslüman düşüncesinin mutlak bir 'nas'⁵ haline getirilmemesi gerektiği gibi, liberalizm de idealize edilip her şeyin ölçüsü haline getirilmemelidir. İnsanlar, inanç konusunda kendilerine açıklık ve kesinlik su-

nan bir amentüyü dinden talep edebilirler. Ancak liberalizmin böyle bir dinî amentü sunmasına gerek yoktur; çünkü sosyal ve siyasi konularda liberalizm, kesin cevaplar sunma yerine açık uçlu nitelikte farklı teorileri kendi içinde sunan entellektüel bir gelenektir. Liberalizmde dogmatizm yoktur. Müslüman zihniyeti ile liberalizmi üzerinde düşünebileceğimiz, tartışabileceğimiz ve sorgulayabileceğimiz iki açık alan olarak düşünmekte yarar vardır.

Birey, özgürlük, çoğulculuk, özel mülkiyet, hak ve sınırlı devlet gibi liberal düşüncenin anahtar kavramları, Müslüman zihninde İslam dışı kavramlar muamelesi görmekte ve onların ahlâkdışı, günah kavramlar olarak sunulmasına özen gösterilmektedir.

İslam dünyasında bugün ciddi bir liberalizm ve İslam tartışması yapılmamaktadır. Leonard Binder'in *İslami Liberalizm* isimli bir kitap yazmasından sonra hem Batıda hem İslam ülkelerinde konuya olan ilgi artmış ve sözü edilen kitap bağlamında birtakım görüş ve eleştiriler ifade edilmiştir.⁶ Binder, bu kitabında Ortadoğu'nun politik şartları çerçevesinde Müslüman dünyada ortaya çıkan düşünsel ve siyasi hareketleri dikkate alarak, İslam liberalizmi ile siyasi liberalizm arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır. Binder'in vardığı en önemli sonuçlardan biri, Ortadoğu'da Müslümanların en önemli problemi, demokratik kurumların yokluğundan ziyade, entellektüel açıdan eleştirel nitelikte yeni bir İslam yorumunun yapılamamasıdır. Binder, Ortadoğu'da burjuva devletleri ortaya çıksa bile, güçlü bir İslami liberalizm olmadan siyasi liberalizmin kökleşmeyeceği düşüncesindedir.

Bugün İslam dünyasında kendilerine *liberal Müslüman* sıfatı takılan kişi, hareket ve akımların büyük bölümünün liberal bir siyasi felsefeden, yani liberalizmden ziyade liberal bir İslam teolojisi oluşturmayı hedeflediklerini söyleyebiliriz. *Liberal İslam* kavramı, dinî metinlerin literal⁷ yorumuna karşı çıkan, İslami birikimin modern şartlara göre yorumlanmasını isteyen ve içtihat mekanizmasını dinamik bir şekilde harekete geçirmeyi hedefleyen, şeriat ve fıkıh günümüz şartları ışığında yeniden gözden geçirmeyi öneren, geçmişe değil, geleceğe odaklanan bir yöne-

limi temsil etmektedir.⁸ *Liberal İslam* olarak nitelenen hareketlerin ve *liberal Müslüman* olarak nitelenen kişilerin görüşlerini Kurzman bir antolojide bir araya getirmiştir.⁹ Söz konusu antolojide 19 ülkeden 32 yazara ait metinler yer almaktadır. Bu yazılarda teokrasinin eleştirildiği, demokrasinin savunulduğu, kadın haklarının gelişmesinin talep edildiği, gayri-Müslimlerin haklarının yeniden ele alındığı, içtihat kapısının açılması için düşünce özgürlüğü üzerinde önemle durulduğu, modern hayat şartları içinde yaşama ve ondan yararlanmak için ilerleme konusuna özel önem verildiği görülmektedir. Armajan, Fatima Mernissi, Leila Ahmed, Fazlur Rahman ve Muhammet Arkun'un görüşlerini liberal Müslüman perspektifler olarak inceleyen başka bir çalışma yapılmıştır.¹⁰

İslam ve liberalizmi yüzde yüz birbirine uyumlu ya da karşıt hale getirmek için zorlamalarda bulunmaya da gerek yoktur. İslam ve liberalizm tek bir tanımla sınırlanabilecek homojen gelenekler değildirler. İkisi de kendi içinde çoğulculuğu barındıran, farklı İslam ve liberalizm anlayışlarına imkân veren uzun geçmişleri olan, dinî ve entellektüel geleneklerdir.

Liberal olarak nitelenen Müslüman düşünürlerin kadın, cinsiyet, İslam'ın yeniden ihya edilmesi, İslam, demokrasi ve tasavvuf konularındaki yazılarına baktığımızda, bunların İslami geçmişi modern duruma bağlama ve dinî mirası modern şart ve ihtiyaçların ışığı altında yorumlama çabası içinde olduklarını görmekteyiz.

Liberal olarak nitelenen hareketler, liberalizmden ziyade demokrasiye vurgu yapmakta, demokrasinin İslam'la uyumunu teolojik açıdan temellendirmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, liberal fikirlerin rasyonel ve entellektüel açıdan temellendirilmesine dair ciddi bir tartışmanın yapılmadığı görülmektedir. Liberal olarak nitelenen Müslüman fikir ve hareketler, bir İslam liberalizminden ziyade bir İslam demokrasisini oluşturmayı arzu etmektedirler. Öte yandan Liberal İslam olarak adlandırılan kişi ve organizasyonlar ile saf liberal düşünce arasında bir başka önemli fark daha göze çarpmaktadır: Libera-

lizm geleneği içinde yer alan düşünür ve entellektüeller, birey hak ve özgürlükleri lehine devlet gücünü sınırlandırmak için radikal bir şekilde devlet kurumunu eleştirirler. Oysa Liberal İslam olarak nitelenen görüşlerde merkezî tema düzeyinde devletin eleştirilmediği, devletin yerine geleneğin sorgulandığı görülmektedir. Bir anlamda *Liberal İslam*, devlet gücünü birey lehine sınırlamak isteyen bir liberalizm ortaya koymak yerine, geleneğe eleştirel yaklaşan, dinî metinlerin rasyonel bir okumasını yapabilen ve dini modern şartlar altında yorumlayabilen *liberal Müslüman* tipinin ortaya çıkmasını hedeflemektedir.

İslam ve liberalizmin uzlaşıp uzlaşmadığı sorusunda uzlaşmadan ne kastedildiğinin büyük önemi vardır. Burada uzlaşmamaktan kast edilen şey, acaba, bir ilahi din ile bir beşeri siyasi ideolojinin hiçbir şekilde bir araya gelebileceği, birincisinin ikincisine üstün olduğu, liberaller ve Müslümanlar şeklinde sınıflanan iki farklı grubun bir arada yaşamasının mümkün olmaması mıdır? Yoksa birçok farklı din, inanç, değer, felsefe ve kültüre sahip insanın bir arada yaşadığı çoğulcu özgür bir toplumda, İslam'ın bu toplumun temel bir unsuru olup olmayacağı anlamında mı, "uzlaşma sorunu"ndan söz edilmektedir? Ben liberalizm ve İslam arasında liberal fikir ve kavramlara İslam içinde muadiller bulma ve temel aramakla uzlaşma sağlanacağını düşünmüyorum. Ancak bir inanç olarak İslam'ın ve Müslüman cemaatlerin, gönüllülüğün esas olduğu sosyal gruplar olarak, özgür ve çoğulcu bir toplumun birçok unsuru arasındaki yerini alabileceğini düşünüyorum.

Çoğulcu özgür bir toplumda diğer inanç grupları gibi Müslümanların da hak ve özgürlükleri korunur ve bunlara saygı duyulur. Müslümanların da özgür ve çoğulcu bir toplumun içinde özgür bir şekilde yaşayabileceklerini 'liberalist iğva' olarak reddeden İslamist yazarlar bulunmaktadır.¹¹ 'Liberalist iğva' kavramıyla, liberalizmin İslam dışılığı ve bu kavramın çekici görünen özgürlük söylemiyle, aslında saf Müslüman zihin ve inancının bulandırılmaya çalışılması ifade edilmektedir. Müslümanların özgür ve çoğulcu bir toplumun esaslı bir unsuru olması açısından liberalizm ve İslam ilişkisine bakmanın daha sağlıklı olduğunu düşünüyorum.

İnanç grupları, özgür ve çoğulcu bir toplumun vazgeçilmez unsurlarıdır. İnsanlara olumlu ahlaki de-

gerler aşılmalari ve insanların birbirlerine karşı olan sorumluluklarını öğretmeleri açısından dinler, özgür bir toplumun varlığını devam ettirmesi açısından vazgeçilmezdirler. İslam da mensuplarına ahlâki bir sistem öğretmekte ve insanların birbirlerinin hukukuna riayet etmelerini ve birbirlerine karşı sorumluluk içinde davranmalarını istemektedir. Bu bağlamda din olarak İslam, özgür ve çoğulcu bir toplum hayatına büyük katkı sunmaktadır. Sivil topluma bu anlamda değerli katkılar sunabilmeyi teşvik eden bir din anlayışı, Müslüman gruplarda gönüllük ve tolerans erdeminin gelişmesini de sağlayacaktır.

Ancak devleti ele geçirmeyi hedefleyerek, devlet gücünü kullanmak suretiyle spesifik bir İslam anlayışını devlet dini olarak topluma dayatmak isteyen ve amacına ulaşmak için şiddet uygulayan bir dinî hareket, özgür ve çoğulcu toplum için tehlike oluşturmakta ve böyle bir durum onun yıkımı demek olmaktadır. Devletin, belirli bir İslam anlayışını veya yorumunu savunan bir grubun kontrolüne geçmesi ve devlet gücü kullanılarak bu din anlayışının toplumun bütününe dayatılması, kamusal hayattaki farklılaşmaya ve çeşitliliğe yönelik bir tehdit olduğu gibi, diğer sosyal grupları kamusal hayatın dışına itme gibi bir duruma da neden olabilecektir. Belirli bir İslam anlayışının devlete egemen olması ve devlet gücünün İslam'ın hizmetine verilmesi, Müslümanların dışındaki diğer dinî ve sosyal grupları dezavantajlı konuma getirecek, çoğulcu bir siyasi ve idari katılımı zorlaştıracaktır. Böyle bir durum, sivil çoğulcu demokratik toplum hayatının ciddi bir şekilde tehlikeye altında olması demektir.

Liberalizmin dinden özgürleştirmeyi ve dinden arınmış bir toplumsal hayat oluşturmayı hedefleyen ateist bir felsefe olduğu sık olarak gündeme getirilmektedir. Liberalizmin ateizmle özdeş olduğu iddiasının en önemli sözcüsü Amerikalı muhafazakâr yazar Alan Roebuck'tur. Nitekim Liberalizm-ateizm ilişkisi bağlamında Roebuck şöyle demektedir: "Liberalizmi bizim gayr-i resmi dinimiz olarak tanımlıyorum. Liberalizmin felsefi temeli ateizmdir. Açık ya da kapalı ateizm biçiminde liberalizm, Tanrı hakkında bilinebilecek her şeyi inkâr etmektedir. Tanrı'dan özgürleştirme iddiası taşıyan liberalizm, yıkıcı bir güçtür."¹² Her şeyden önce dinden özgürleştirme gibi bir girişim liberalizme aykırı, illiberal bir projedir. Liberalizm, dinden özgürleştirmeyi değil, din ve vicdan özgürlüğünü esas alan bir siyasi sistemdir.

Liberal din özgürlüğü anlayışına göre, bireyler kendi özgün ihtiyaç ve ideallerine uygun inanç, ahlâk ve felsefeyi seçebilirler. Bütün toplum için doğru olduğu düşünülen bir din ya da ideolojiyi dayatmak din ve vicdan özgürlüğüyle bağdaşmamaktadır. Bu bağlamda devletin hiçbir din ve ideolojiyi benimsememesi, hiçbir dinin devlete hâkim olmaması, devletin bütün inançlar karşısında tarafsız olması lâzımdır. Belirli bir din anlayışını savunmayan liberal din özgürlüğü anlayışı, hiçbir dinin doğruluk ya da yanlışlığını tartışmamaktadır. Liberalizmin inanç ve maneviyat alanının muhtevası konusunda sessiz kalmasını liberalizmin temelde materyalist bir felsefe olduğu şeklinde yorumlamak yanlıştır. Mises'in ifade ettiği gibi, liberalizmin inanç ve maneviyat alanı konusundaki sessizliği liberal materyalizm anlamına gelmemektedir. Bu konudaki sessizlik, liberalizmin insanın iç dünyasının özgürce oluşması için gerekli olan dış dünya şartlarını hazırlamayı kendisine problem etmesinden kaynaklanmaktadır.¹³

Liberal İslam kavramı, dini metinlerin literal yorumuna karşı çıkan, İslami birikimin modern şartlara göre yorumlanmasını isteyen ve içtihat mekanizmasını dinamik bir şekilde harekete geçirmeyi hedefleyen, şariat ve fıkhi günümüz şartları ışığında yeniden gözden geçirmeyi öneren, geçmişe değil geleceğe odaklanan bir yönelimi temsil etmektedir.

Liberalizm, inancın muhtevasının nasıl oluşturulacağı konusunu tamamen insanların seçim ve özgürlük alanı olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda bireyler, dinden özgürleşme yönünde bir tercihte bulunabilirler. 'Dinden özgürleşme' din özgürlüğünün bir parçası iken, 'dinden özgürleştirme' onun tamamen karşısındadır, çünkü dış müdahalelerle insan ve toplum hayatının dinden özgürleştirilmesi, din ve vicdan özgürlüğünü ortadan kaldıran, bir illiberal düşünce ve uygulamadır.

Dinden özgürleştirme illiberal olduğu gibi, bir dinî grup ya da inançtan çıkış özgürlüğünün tanınmaması da liberal özgürlük anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Bireyler, istedikleri zaman dinî inanç ve görüşlerini değiştirebilirler, yeni bir inancı benimseyebilirler, bu inançlara karşı eleştirel biçimde düşüncelerini ifade

edebilirler. Çıkış özgürlüğünü kullanmasından dolayı birey, yaşam hakkı dâhil hiçbir temel hak ve özgürlüğünü ortadan kaldırmaya yönelik bir korku hissetmemeli, tehdit ya da baskıyla karşılaşmamalıdır.

Bu bağlamda birey kavramından bahsetmek lâzımdır. Birey, kendi özgün ihtiyaçları içerisinde kendisi için neyin iyi olduğuna karar verebilen, onu özgürce uygulayan, onda değişiklikler yapabilen, onu terk edebilen, yeni görüş ve inanç tercihlerinde bulunan kişi demektir. Gerçek özgürlük başkalarına zarar vermediğimiz sürece kendimiz için iyi olanın ne olduğuna kendimizce karar vermektir.¹⁴ Birey, kendisinin haklarını nasıl uygulayacağına kendisi karar vermelidir. Örneğin bir Müslüman kadın, kiminle evleneceğine kendisi karar vermelidir, Müslümanın inanç dünyasıyla ilgili değişiklikler yapma hakkı kendisindedir. Devlet ya da dini otoriteler bireyin haklarını kullanmasının niteliğine müdahale edip sınırlandırmalar getiremezler. Bizim iyiliğimizi düşünmek adına dahi devletin ya da dışarıdan bir otoritenin tek bir doğruyu hayatımıza empoze etmesini, özel hayatımıza müdahale etmesini birey kabul etmemelidir. Çünkü devletin dışarıdan bireye dayattığı *daha iyi*, bireyin kendisi için tercih ettiği özel iyi değildir ve dışarıdan dayatılan sözde *daha iyi*, uzun vadede bireyi mutsuz edecektir. Negatif anlamda özgürlük, bireyin dışarıdan bir müdahale ve zorlama olmadan kendisi için en uygun olan seçeneği tercih etmesidir.¹⁵ Bireyi özgür ve onurlu bir varlık olarak kabul eden liberal düşünce, tam da bu nedenle bireyin kendisi için karar almasını savunmakta, dışarıdan onun adına kararlar alınmasına karşı çıkmaktadır.

Sonuç olarak liberal açıdan birey, dinsiz olmak zorunda değildir. Din ya da inançsızlık bireyin kendisinin karar vereceği iki tercih halidir. Bu noktada liberalizm, bir 'ateist birey teorisi' ortaya atmaz. Özgür ve çoğulcu bir toplumda birey liberal ya da illiberal de olabilir. Liberalizm, insanı sadece piyasada vahşi rekabet peşinde koşan bir varlık olarak ele almamaktadır. İnsanın onurlu ve özgür bir varlık olduğunu kabul eden liberalizm, herkesin farklı olma hakkını tanımakta, insanın dini ve manevi bir boyutu olduğunu da kabul ederek çoğulculuğa dayanan bir din ve vicdan özgürlüğü anlayışı geliştirmektedir. Farklılıkları özgür ve çoğulcu olarak bir arada tutan bir politik liberalizm anlayışı, Müslümanların çoğulcu özgür toplumun unsurlarından biri olmasına imkân sağlamaktadır. ■

dipnotlar

- ¹ Bu yaklaşıma örnek olarak, bkz. M. Özcan, 'Komünizmden Liberalizme', *Milli Gazete*, 12 Haziran 2009.
- ² Liberal anlayıştaki bireyin Tanrı'nın yerine ikame edildiğini iddia edip İslam'ın birey olmayı değil kul olmayı savunduğu şeklindeki iddialarıyla kul-birey karşıtlığı temelinde İslam ve liberalizmin birbiriyle radikal bir şekilde zıt olduğunu iddia eden düşünce biçiminin tezahürlerine örnek olarak, bkz. A. Bulaç, 'Kul mu, Birey mi?', *Zaman*, 9 Mart 2009.
- ³ İslam ve liberalizm arasında bir liberale sempatik gelebilecek benzerlikleri ortaya koyan, fakat ikisini birbirine indirgemeyen önemli bir çalışma için, bkz. M. Erdoğan, *İslam ve Liberalizm*, Ankara: Liberte, 1999.
- ⁴ Liberal olmayan, özgürlük karşıtı, gayri-liberal. (Ed.)
- ⁵ Kutsal metin, sorgulanamaz doğru. (Ed.)
- ⁶ L. Binder, *Islamic Liberalism: A Critique of Development Ideologies*, Chicago: The University of Chicago Press, 1988.
- ⁷ Lafzi, sözel, kelimesi kelimesine. (Ed.)
- ⁸ Liberal İslam kavramını ilk olarak kullanan Asaf Ali Asghar Fyzee'dir (1899-1981). Bkz. A.A.A. Fyzee, *A Modern Approach to Islam*, New York: Asia Publishing House, 1963, s. 104.
- ⁹ Bkz. C. Kurzman, *Liberal Islam: A Sourcebook*, New York: Oxford University Press, 1998.
- ¹⁰ J. Armajan, *Dynamic Islam: Liberal Muslim Perspectives in a Transnational Age*, Lanham, Maryland: University Press of America, 2004.
- ¹¹ Bkz. R. Özdenören, "Yeni Dünya Düzeni ve Liberalizm Karşısında Türkiye ve İslam", *Bilgi ve Hikmet*, 1993, ss. 119-120.
- ¹² http://www.conservapedia.com/Liberalism_and_atheism. (Erişim tarihi: 23.08.2009).
- ¹³ L.W. Mises, *Liberalism*, Indianapolis: Liberty Fund, 2005, s. xx.
- ¹⁴ J.S. Mill, *On Liberty and Utilitarianism*, New York: Bantam Books, 1993, s.14.
- ¹⁵ I. Berlin, *Four Essays, on Liberty*, Oxford: Oxford University Press, 1969, ss. 121-122.